

CHET TILINI O'RGANISHNI PSIXOLOGIK VA USLUBIY JIHLARI

Student of group 2225,
Abdunayimova Marjona
Ilmiy rahbar
Sh.O.Mamayoqubova

Annotatsiya: *Ushbu maqolada chet tilini muvaffaqiyatli o'rganishga ta'sir qiluvchi omillar ko'rib chiqiladi. Muallif ularning o'zaro bog'liqligi va chet tilini o'rganish jarayoniga ta'sirini ko'rsatadi. Maqolada chet tilini o'rganishning uslubiy va psixologik jihatlari muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Chet tili, omil, motivatsiya, qobiliyat, to'siq.*

Hozirgi vaqtda lingvodidaktikada ingliz tilini o'zlashtirishning samarali usullarini faol metodik izlanishlar olib bormoqda. Bundan tashqari, "samarali yo'l" tushunchasi "tezkor yo'l" tushunchasini o'z ichiga oladi, chunki 21-asrda tezlashib borayotgan hayot sur'ati odamga ingliz tilini bir necha yil davomida metodik ravishda o'rganishga imkon bermaydi, bu mumkin bo'lmagan natijaga ishonishadi, kelajakda. Zamonaviy odam zudlik bilan natijaga muhtoj, allaqachon yo'lda. Yo'lda natija tushuniladi, albatta, ravonlik emas, balki hech bo'lmaganda ingliz tilida ijtimoiy o'zaro munosabatlarning eng oddiy vaziyatlarida kundalik mavzularda gapirish. Xuddi shu didaktik usul va usullar bir vaziyatda samarali, boshqa holatda samarasiz bo'lishi mumkin. Bularning barchasini hisobga olsak, ingliz tilini o'rganish muammosini faqat didaktik tushunishEtarli emasdek tuyuladi. Bu jarayonga ta'sir etuvchi, lekin lingvodidaktikadan tashqarida yotgan omillarga ko'proq e'tibor qaratish lozim. Ulardan eng muhimi psixologik bo'lib, biz ushbu maqolada ularning sof uslubiy jihatlari bilan aloqasini ko'rsatamiz. Ingliz tilini o'rganishning asosiy psixologik jihatlari orasida eng muhimlari quyidagilardir: tilni o'rganishga motivatsiya va qiziqish; til o'rganish qobiliyati; o'rganishda til va nutqning nisbati; til to'sig'i. Til o'rganishda motivatsiya asosiy omil hisoblanadi. Har qanday faoliyatda bo'lgani kabi, inson biror narsani qilishni xohlamasa yoki uni kuch bilan qilsa, u yuqori natijaga erisha olmaydi. Til o'rganishdagi natija faqat muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya keltirishi mumkin. Muvaffaqiyatsizlikdan qochish uchun motivatsiya bir martalik natija berishi mumkin. Misol uchun, talaba talabchan ingliz tili o'qituvchisi bilan imtihonda muvaffaqiyatsiz bo'lishdan qo'rqadi. U imtihondan o'tadi, ehtimol yomon emas, lekin bunday mahalliy muvaffaqiyatning uzoq muddatli ta'siri bo'lmaydi. Gap shundaki, chet tili malakasini asta-sekin shakllantirish va rivojlantirish, keyin esa butun umr davomida saqlab turish kerak, shubhasiz, buni kuch bilan amalga oshirib bo'lmaydi. Ingliz tilini o'rganayotgan odamlar uchun mehnat bozorida talab muhim motivatsion omil hisoblanadi.

Darhaqiqat, agar barcha ma'lumotlar rus tilida bo'lsa, agar siz o'z ona tilingiz muhitida bo'lsangiz va unda o'zingizni qulay his qilsangiz, o'zingiz uchun sun'iy xorijiy til muhitini

yaratish uchun kuchli irodali harakatlar kerak. Boshqa tomondan, ko'pchilik ingliz tilini davlat tili bo'lgan mamlakatlarga bormasdan o'rgangan va ularda qandaydir super kuchlar bor deb aytish mumkin emas. Qobiliyatlar bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni olish muvaffaqiyatini belgilaydigan psixologik xususiyatga ega bo'lgan shaxsning xususiyatlari deb ataladi, lekin ularning o'zlari ularning mavjudligiga kamaymaydi. Ingliz tilini o'rganishda nutq faoliyatining to'rt turi bo'yicha lingvistik bilim va nutq qobiliyatlari haqida gapirish kerak: gapirish, tinglash, yozish, o'qish. Psixologiya qobiliyatlarning bilim, ko'nikma va odatlar bilan o'xshashligini inkor etib, ayni paytda ularning birligini ham ta'kidlaydi. Qobiliyatlarning namoyon bo'lishi uchun faoliyat zarur, bu esa o'z navbatida qobiliyatsiz amalga oshirilmaydi. Ingliz tilini o'rganish jarayonida odamning qobiliyatlari bor yoki yo'qligi aniq bo'lishi mumkin. Ingliz tili qobiliyatlari, shuningdek, inson faoliyatining boshqa sohalariga qiziqish va motivatsiya bilan o'zaro bog'liqdir. Inson bir ishni qanchalik yaxshi qilsa, u shunchalik qiziqarli bo'ladi, chunki u tobora ko'proq yangi narsalarni o'rganadi va olingan ko'nikmalarning amaliy foydasini his qiladi. Zamonaviy dunyoda amaliy foyda motivatsiyaning asosiy omillaridan biri bo'lib, motivatsiya ham yaxshi va yaxshiroq natijalarga erishish istagi tufayli o'sib boradi, inson nisbatan kam harakat bilan ko'p narsaga erishayotganini tushunadi. Boshqa tomondan, agar ingliz tilini o'rganish motivatsiyasi birinchi navbatda tilning o'zidan kelib chiqmasa, balki boshqa ba'zi tashqi omillarga bog'liq bo'lsa, u birinchi navbatda muntazam va angli amaliyot orqali til qobiliyatini rivojlantirishi mumkin.

Ko'pincha o'qituvchilar talabalarning motivatsiyasini oshirish uchun ingliz tilini bilmaydigan odamlar yo'qligini aytishadi, chunki agar kishi rus tilida gapirsa, bu nutq uchun javob beradigan miya jarayonlarida hamma narsa yaxshi ekanligini anglatadi, shuning uchun u, albatta, ingliz tilida ham gapira oladi. Ingliz tilini o'zlashtirishda qobiliyatlar ob'ektiv afzallikdir, bu afzallik doimiy mashq qilish orqali rivojlanishi kerak, aks holda u tekislanadi. Doimiy amaliyot sof metodologik nuqtai nazardan muvaffaqiyat kalitidir. Haqiqatan ham, ingliz tili grammatikasining barcha qoidalarini bir soat ichida aytish mumkin. Bir necha ming so'zni ham juda qisqa vaqt ichida o'rganish mumkin, agar siz o'zingiz uchun bunday vazifani aniq belgilab qo'ysangiz, lekin bu nafaqat til materialini bir marta o'rganish, balki uni hech qachon unutmang va bu eng qiyin narsa. Hatto ingliz tili bo'yicha mutaxassislar ham bir-ikki oy mashq qilmasa, formasi yo'qolgan sportchi kabi o'zlarini biroz ishonchsiz his qilishlarini tan olishadi. "Biz faqat nimani eslayotganimizni bilamiz" tamoyili inson faoliyatining boshqa sohalariga qaraganda chet tilini bilish uchun ko'proq mos keladi. Ko'pincha qobiliyatning etishmasligi ingliz tilini o'rganishni istamaydigan odam uchun bahona bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tilni o'rganishning dastlabki bosqichlarida ob'ektiv ravishda past darajadagi murakkablik darajasi, masalan, ancha murakkab sharq tillaridan farqli o'laroq, deyarli har qanday odam uni u yoki bu darajada o'zlashtira oladi, deb ta'kidlash imkonini beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, ingliz tilini o'qitishda eng samarali usul va yondashuvlarni izlash aynan o'rtacha qobiliyatli odamlarga qaratilgan bo'lishi kerak. O'rganish jarayonida bu qobiliyatlarning rivojlanishini ta'minlash

kerak, chunki o'rganish maqsadlaridan biri rivojlanishdir. Chet tilini biladigan odam, qoida tariqasida, har qanday usul yordamida uni osongina o'zlashtiradi, boshqa narsa shundaki, o'qitishning past sifati (ham metodi, ham o'qituvchining o'zi ishi) tilga bo'lgan. Qiziqishni o'ldirishi va uni kamaytirishi mumkin, uni o'zlashtirish uchun motivatsiya. Shunisi ham qiziqki, odam bitta chet tilini mukammal bilishi va boshqalarni umuman bilmasligi. Hech bo'lmaganda boshlang'ich darajada bo'lishi juda kam uchraydi. Gap shundaki, har qanday tilni yaxshi bilish bir guruh yoki bir oila tillari o'rtasidagi bog'lanishni ko'rish imkonini beradi, shuning uchun har bir keyingi tilning rivojlanishi mavjud til bilimlari asosida bir necha barobar osonlashadi, shuningdek, chet tilini o'rganish tajribasi va ona tilida bo'lmagan nutq faoliyati. Ingliz tilini o'rganish bilan bog'liq holda til va nutqning o'zaro bog'liqligi muammosini quyidagicha shakllantirish mumkin: qaerdan boshlash kerak va nimani birinchi o'ringa qo'yish kerak? Chet tillarini o'qitishning barcha usullari va yondashuvlarini ikkita katta guruhga bo'lish mumkin: tildan nutqqa va nutqdan tilga. Biroq, tildan nutqqa o'rganilayotganda nutq mahorati shakllanmaydi, deyish noto'g'ri. U passiv shakllanadi va bu jarayon ancha sekin sodir bo'ladi. Shuning uchun, tilni shu tarzda o'zlashtirish va uni yaxshi gapirishni o'rganish uchun siz uni juda uzoq vaqt o'rganishingiz kerak va natija darhol ko'rinmaydi, bu faqat odamning o'ziga xosligi bo'lgan hollarda joizdir, tilning o'ziga qiziqadi. Qoidaga ko'ra, bunday odamlar professional tilshunos bo'lishadi. Nutqdan tilga o'rganish kommunikativ deb ataladi. Unda eng oliy qadriyat aytilgan gapning rasmiy to'g'riligi emas, balki uning lisoniy mazmuni emas, balki mazmuni, o'quvchining kommunikativ motivatsiyasi va nutq harakatining o'zidir. Bunday o'rganish bilan til o'z-o'zidan maqsad bo'lmasligi kerak, balki axborotni qabul qilish va uzatish vositasi sifatida harakat qilishi kerak. Agar til nutqni amalga oshirish vositasi sifatida aniq o'rgatilsa, uning asosiy bo'lgan kommunikativ funktsiyasi ancha yaxshi ko'rinadi. Kommunikativ ta'lim 1970-1980 yillarda ilmiy tadqiqotlarning aniq pragmatik yo'nalishi ham fan metodologiyasining umumiy kontseptual pozitsiyasida ham, chet tillarini o'qitish texnologiyasida ham namoyon bo'lgan paytda paydo bo'ldi. Uslubiy yondashuvlar aniq kommunikativ xususiyatga ega bo'ldi. Bu tilni o'rganish jarayonida tabiiy muloqotga tubdan burilish, bu jarayonning kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishga yo'naltirilishiga olib keldi, keyin esa o'rganilayotgan tilda muloqot qilish qobiliyatini ta'minlaydigan vaziyat va shaxsiy omillarni hisobga olgan holda amalga oshirildi. Chet tilidagi nutqiy xatti-harakatlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash.

Shunday qilib, 1970-yillardan boshlab kommunikativ yondashuv pozitsiyalariga amal qilgan metodologlar tilshunos olimlarga ergashib, nutqiy muloqotning muayyan vaziyatlarida tildan foydalanishning ijtimoiy va funksional jihatlariga tayanishga intildilar. Ingliz tilini kommunikativ o'qitishda shakllanish ob'ekti nafaqat aniq bilim, ko'nikma va malakalar, balki insonga ingliz tilida og'zaki muloqot sharoitida samarali munosabatda bo'lish imkonini beradigan kommunikativ kompetentsiyadir. Lingvistik kompetentsiya insonning ma'lum bir rasmiy til bilimini va tilning turlitomonlari, ya'nigrammatika, fonetika va lug'at bilan bog'liq bo'lgan tegishli ko'nikma va qobiliyatlarni o'zlashtirishini anglatadi.

Qolaversa, turli yoshdagi, kasbdagi va hokazo kishilarga qanday leksik birliklar, grammatik tuzilmalar kerak, degan savol tug'iladi. Noaniq tilda ularning samarali ijtimoiy o'zaro ta'sirini ta'minlash metodologiyasida ochiq bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda. Gap shundaki, so'z va grammatikkonstruksiyalami mazmunli gapga aylantirish maqsadida o'rganiladi, ya'ni ular aniq ifodalangan nutqiy yo'nalishga ega. Haqiqatan ham, agar biz ona tilida bo'lmagan muloqotni o'rgatadigan bo'lsak, bizni faqat lingvistikkodga, ma'lum miqdordagi ko'nikmalarga ega bo'lish, shuningdek ularni ijtimoiy o'zaro ta'sirning muayyan vaziyatlarida rivojlantirish bilan cheklab bo'lmaydi. Og'zaki muloqotni boshqa faoliyat turlariga kiritish kerak, bunda u ularni amalga oshirish vositasi bo'lib xizmat qiladi va nafaqat boshqa shaxs bilan ma'lum bir ma'lumot almashish, balki suhbatdoshni shaxs sifatida tushunish imkoniyatidir, bu albatta olib keladi, u bilan hamkorlikda muvaffaqiyatga erishish. Haqiqa, agar biz ona tilida bo'lmagan muloqotni o'rgatadigan bo'lsak, bizni faqat lingvistikkodg ma'lum ko'rinishiga ega bo'lish, ijtimoiy o'zaro ta'sirning barqaror vaziyatlarida rivojlanishibog'lay olmaydi. Og'zaki muloqotni boshqa faoliyat turlariga yordam, bunda u ularni amalga oshiradi zarur vositalar bo'lib xizmat va shaxsiy boshqa shaxs bilan ma'lum bir ma'lumot almashish, balki suhbatni shaxsiy sifatida moslashimkoniyaalbadidir, u bilan hamkorlikda muvaffaqiyatga erishish. Strategik va diskursiv kompetensiyalar, Kommunikativ kompetensiyaning ushbu komponentlari ritorika masalalari bilan chambarchas kesishadi. Og'zaki taqdimotda qanday ishlash, nutq tarkibi nima, tinglovchilar bilan qanday to'g'ri munosabatda bo'lishva boshqalar kabi savollarga javob beradi. Sir emaski, biz ona tilimizda gaplashsak ham, so'z va ularning uslubiy xususiyatlarini bilish biz uchun hech qanday qiyinchilik tug'dirmasa ham, nutqni ishonchli va mantiqiy qurish va shu tariqa ko'zlangan maqsadga erishish har doimgidan yiroq va hamma ham uddasidan chiqavermaydi. So'zning ta'siri. Bu ko'p jihatdan sinfda chet tilida ham, ona tilida ham o'quvchilarning og'zaki bayonotlari ko'pincha nutqni mohiyatiga ko'ra emas, balki faqat shaklda ifodalashi bilan bog'liq.

Ko'pincha, kommunikativ ta'lim soddalashtirilgan tarzda, shaxs ingliz tilida oddiygina gapirilganda va grammatika, lug'at va hokazolami umuman mashq qilmaydigan jarayon sifatida qabul qilinadi. Bu tushuncha kommunikativ texnikani noto'g'ri talqin qilishdir. U tilning barcha jihatlari, shu jumladan grammatika bo'yicha ishlash uchun o'z joyiga ega, ammo bu ma'lum didaktik shakllar, usullar va usullar tufayli yuzaga keladigan nutq o'zaro ta'sirining real vaziyatlari asosida sodirbo'ladi. Bu erda psixologiya didaktika bilan juda chambarchas bog'langan. Til psixologiyasi birinchi navbatda sub'ektiv, ichki to'siqlar bilan shug'ullanadi. Chet tilini o'rganishni boshlashda engib o'tish kerak bo'lgan birinchi va asosiy to'siq bu qiyin ko'rinadigan vazifaning dastlabki qo'rquvini engishdir. Qoida tariqasida, bunday to'siqlar kattalar sifatida chet tilini o'rganishni boshlagan odamlarda paydo bo'ladi. Voyaga etgan odam o'z qarorini qabul qilishi kerak. Bu qo'rquvni, masalan, muvaffaqiyatsizlik va o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotish ehtimoli bilan bog'lash mumkin. Ko'pgina ruslar uchun chet tilida suhbat paytida asosiy qo'rquv hali ham grammatik xato qilishdan qo'rqishdir. Shu ma'noda so'z birikmasining kommunikativ qiymati emas, balki

formal to'g'riligi birinchi o'rinda turgan sovet grammatika-tarjima tizimidan uzoqlashish bizga psixologik jihatdan hamon qiyin Shu bilan birga, biz o'z ona tilimizda so'zlashda juda xotirjamgrammatik xatolarga yo'l qo'yamiz, ba'zan uni uslubiy maqsadlarda ataylab buzamiz va bu bizning tildagi muloqotimizga umuman putur etkazmaydi. Telekommunikatsiya texnologiyalari davrida nazariy til ma'lumotlaridan boshqa narsa bo'lmagan lingvistik bilimning o'zi samarali muloqot qilish uchun etarli emasligi ayon bo'ladi. Faqat ularga ega bo'lgan va nutq qobiliyatiga ega bo'lmagan holda, biz tilni "o'lik" shaklda bilamiz. Bu muammoni hal qilish uchun mamlakatimizda chet tilini o'rgatish kommunikativ xarakterga egabo'lishi va nafaqat til orqali, balki hissiyotlar orqali ham axborot almashishni nazarda tutuvchi real kundalik muloqotga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Amalda buni amalga oshirish juda qiyin, chunki bunday muloqot bo'shashmaslik va jarayonning o'ziga, undan zavq olishga e'tiborni qaratadi. Ta'lim muassasalaridagi o'quvchilarimiz va o'qituvchilarimiz standartlar va dasturlar doirasida yo'naltirilgan, bu aslida ma'lum bir natijaga e'tibor qaratishni anglatadi, bundan tashqari, har doim ham erishilmaydi. Chet tilini o'rganish jarayonida didaktik va pedagogik jihatlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Bo'ladi, chunki bu jarayonda biz nutq, muloqotni o'rgatamiz yoki o'rganamiz va uni amalgashirish tizimini o'zlashtiramiz. Aloqa mashg'ulotlari "quruq" metodologiya doirasida ko'rib chiqilsa, samarali bo'lishi mumkin emas. Til o'rgatishning psixologik jihatlari nafaqat o'qitishning maqsad va vazifalari, motivatsiyasi, o'quvchilar qiziqishi va boshqalari. Balki, aftidan, o'rganishning o'ziga xos uslublari va yondashuvlarini ham belgilaydi, shuning uchun tilni o'qitishning ahamiyatini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Ushbu ta'lim jarayonidagi psixologik komponent. Chet tili akademik fan sifatida juda o'ziga xosdir. O'z-o'zidan bu fan emas, balki barcha fanlar va inson bilimining barcha sohalari u bilan bog'liq, chunki tilsiz bilim bo'lmaydi. Shuning uchun ham til o'rganishning shaxsning shaxsiy, umumiy intellektual va umumiy madaniy rivojlanishiga ta'siri katta bo'lib, bu jarayonda psixologiyaning muhim rolini yana bir bor ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Alyamkina E.A. Qobiliyat, mayl va iste'dodning o'zaro bog'liqligi va ularning universitet o'quv jarayonida rivojlanishi/ Alyamkina E.A.// Psixolog. 2015. № 2.-С. 31-46.
2. Galskova N.D. Chet tillarni o'qitish nazariyasi. Lingvodidaktika va metodologiya / N.D.Galskova.-M.: Akademiya, 2008.-336 с
3. Sh.O.Mamayoqubova. "Educational conditions for the improvement of proficient competence of teachers"
Studies in economics and education in the modern world 2023.59 p. Vol. 2 No. 10 (2023)
4. Yershova O.V. Universitet talabalarining o'quv faoliyatini nazorat qilish samaradorligini oshirish vositasi sifatida "motivatsiya" va "qiziqish" tushunchalari / O.V.Yershov // Высшееобразование сегодня. 2013. № 8. – С. 79-81.

5. Jerlygina A.V. Ona va chet tillarida erkin og'zaki birlashmalardagi farqlar / A.V.Jerlygina // Psixologiya i Psixotexnika.2010.- No 9.-С. 75-79.

6. Komochkina E.A. Nolingvistik universitetda chet tillarini o'qitish: tarix va zamonaviylik /E.A.Komochkin-2014. No 7.-С. 30-37.